

UZUPEŁNIENIA DO BIOGRAFII MICHAŁA DZIERŻANOWSKIEGO (OK. 1722–1809)

Michael Morys-Twarowski

Uniwersytet Jagielloński

ABSTRACT

ADDENDA TO THE BIOGRAPHY OF MICHAŁ DZIERŻANOWSKI (AROUND 1722–1809)

The present article contains rectifications and addenda to the biography of Michał Dzierżanowski, a famous adventurer and one of the leaders of the Bar Confederacy.

In all likelihood, he was born around the year 1722 and not 1725 as has been assumed in the literature up until now. After he had enlisted in the French army, he was subsequently taken captive by the English in April 1744 while on his way to Flanders (earlier on, this event was reported to have occurred around the year 1744). It was confirmed that in the years 1753–1754, he had served in the French army in India, where he was promoted to the rank of commander of the village of Chalambaram; it was also confirmed that in 1761 he had visited Spain. Michał Dzierżanowski died on 25 March 1809 and not in 1808, as had been assumed earlier.

The accounts of Claude-Carloman de Rulhiere and Henryk Rzewuski concerning Dzierżanowski's foreign adventures prior to the year 1764 had also been partly verified. Further research should bring about successive addenda to the biography of this adventurer.

Key words: Michał Dzierżanowski, 18th Century, Poles in India, Poles in Spain, Dzierżanowski Family

Słowa kluczowe: Michał Dzierżanowski, XVIII wiek, Polacy w Indiach, Polacy w Hiszpanii, Dzierżanowscy

Michał Dzierżanowski, polski szlachcic, był jedną z najbarwniejszych postaci XVIII wieku. Śmiało można go postawić w jednym rzędzie z awanturnikami pokroju Giacomina Casanovy, Maurycego Beniowskiego czy Alessandra Cagliostro. Przygody Michała Dzierżanowskiego wzbudzały zainteresowanie sporego grona osób. Jako pierwszy przedstawił je francuski pisarz Claude-Carloman de Rulhière, zmarły w 1791 roku. Prawdopodobnie usłyszał je z ust samego bohatera, którego spotkał w Wiedniu (Rulhière odwiedził miasto w 1776 roku¹). Praca Rulhière'a *His-*

¹ L. Wolff, *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*, Stanford 2004 (reprint wydania z 1994), s. 275.

toire de l'Anarchie de Pologne, w której zawarł życiorys Dzierżanowskiego, ukazała się dopiero w 1807 roku, jeszcze za życia naszego awanturnika². Stosunkowo szybko przełożono fragment z opisem przygód polskiego szlachcica. Niemieckie tłumaczenia jego biografii ukazały się w grudniu 1808 roku w „Jasonie”³, w sierpniu 1809 roku w wiedeńskim „Der Sammler”⁴, w 1812 roku w „Museum”⁵, a w 1818 roku w innym wiedeńskim czasopiśmie „Aglaja”⁶. W 1818 roku Adam Tomasz Chłędowski przetłumaczył niemiecki tekst na polski i opublikował na łamach „Pamiętnika Lwowskiego”⁷. Ukazały się także polskie przekłady życiorysu Dzierżanowskiego bezpośrednio z francuskiego oryginału dzieła Rulhière’a, na przykład w 1840 roku na łamach lesznieńskiego „Przyjaciela Ludu” i w 1858 roku w krakowskim „Czasie”⁸.

Drugą, obok Rulhière’owskiej, wersję biografii Dzierżanowskiego przedstawił Henryk Rzewuski w drugim tomie *Teofrasta polskiego*, wydanym w 1851 roku. Ten autor akurat nie znał go osobiście, a jedynie z relacji osób trzecich. Wiadomo, że krewni Rzewuskiego pozostawali w bliskich kontaktach ze słynnym awanturnikiem⁹. Obie wersje, Rulhière’a i Rzewuskiego, przytacza Julian Bartoszewicz, który opracował hasło o Michale Dzierżanowskim do *Encyklopedii Orgelbranda* (tom z biogramem polskiego szlachcica ukazał się w 1861 roku). Przy okazji szczegółowo omawia jego działalność w czasie konfederacji barskiej¹⁰.

Postacią Dzierżanowskiego zajmował się także książę polskich historyków Władysław Konopczyński. Pisał o jego udziale w konfederacji barskiej, wreszcie opracował do *Polskiego słownika biograficznego*, który ukazał się w 1948 roku¹¹, biogram awanturnika. Można powiedzieć, że ów biogram stał się kanoniczną wersją biografii Dzierżanowskiego, na której opierają się kolejni badacze¹².

² Numeracja stron zależna jest od tego, czy w tomie na początku poszczególnych rozdziałów znajdują się ich streszczenia. C. de Rulhière, *Histoire de l'Anarchie de Pologne*, t. 3, Paris 1807, s. 61–70 (w wersji ze streszczeniami: s. 70–79). W 1862 roku trzytomowe dzieło Rulhière’a wydano w Paryżu pod tytułem *Révolutions de Pologne (Rewolucje w Polsce)* (historia Dzierżanowskiego: t. 2, s. 327–333).

³ *Polnische Bildnisse*, „Jason” 1808, s. 363–370.

⁴ „Der Sammler”, nr 96, 12 VIII 1809, s. 381–382; por. G. Marinelli-König, *Polen und Ruthenen in den Wiener Zeitschriften und Almanachen des Vormärz (1805–1848)*, Wien 1992, s. 244.

⁵ Na to czasopismo powołuje się Adam Tomasz Chłędowski (zob. przypis 7). Niestety nie udało mi się do niego dotrzeć.

⁶ GL [G. Leon], *Michael Graf von Dzirzanowski. Eine biographische Skizze*, „Aglaja” (Wien) 1818, s. 133–145.

⁷ A. T. Chłędowski, *Michał Dzierżanowski*, „Pamiętnik Lwowski” 1818, t. 1, nr 2, s. 108–121.

⁸ *Dzierżanowski*, „Przyjaciel Ludu” R. 7, nr 9, 29 VIII 1840, s. 71–72; *Pierwsze lata panowania Stanisława Augusta. Epizod historyczny*, „Czas. Dodatek Miesięczny”, t. 10, Kraków 1858, s. 285–290.

⁹ H. Rzewuski, *Teofrast polski*, t. 2, Petersburg 1851 („Pisma hrabi Henryka Rzewuskiego”, t. 4), s. 151–159.

¹⁰ JB [J. Bartoszewicz], *Michał Dzierżanowski* [w:] *Encyklopedyja powszechna*, wyd. S. Orgelbrand, t. 7, Warszawa 1861, s. 902–909.

¹¹ W. Konopczyński, *Kazimierz Pułaski. Życiorys*, Kraków 1931, *passim*; idem, *Michał Dzierżanowski* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 6, Kraków 1948, s. 157–159; idem, *Konfederacja barska*, t. 1–2, Warszawa 1991, *passim*.

¹² J. Pertek, *Polacy na szlakach morskich świata*, Gdańsk 1957, s. 265–266; P. Ugniewski, *Michał Dzierżanowski* [w:] *Encyklopedia historii Polski. Dzieje polityczne*, t. 1, red. J. Dziegielewski, J. Ekes, T. Krawczak et al., Warszawa 1994, s. 159; *Literatura konfederacji barskiej*,

Badając losy Michała Dzierżanowskiego sprzed powrotu do kraju na początku panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego, historycy korzystają z dwóch relacji. Według pierwszej (Rulhière'a) Dzierżanowski zaciągnął się do wojska generała Lowendahla, ale w drodze z Gdańska do Francji statek z Polakiem na pokładzie dostał się w ręce Anglików. Nasz szlachcic został przewieziony do Londynu, a po zwolnieniu dołączył do francuskiego wojska. Po zawarciu pokoju wrócił do ojczyzny. Tam okazało się, że macocha przejęła majątek jego ojca. Odebrał jej pieniądze, rozdał siostrze i wyruszył z pielgrzymką do Rzymu. Uwięziony w drodze powrotnej we Francji, dzięki pomocy przebywających tam Polaków został zwolniony i zaciągnął się do francuskiej armii. Służył w jej barwach w Indiach Wschodnich, gdzie dowodził korpusem sipajów. Po kłótni z komendantem wrócił do Europy. Przebywał najpierw w Londynie, później w Portugalii i Hiszpanii, gdzie pokłócił się z saskim ambasadorem, bratem hrabiego Brühla, a następnie powrócił do Polski¹³.

Według drugiej wersji (Rzewuskiego) był synem szlachcica spod Zamościa i klienta rodu Zamoyskich; sam Dzierżanowski miał być dziedzicem wsi Sułowiec. W Indiach służył pod rozkazami generała Lally'ego, osiągnął stopień podpułkownika i otrzymał Krzyż św. Ludwika. Po kłótni z generałem grasował jako korsarz na Oceanie Indyjskim. Ścigany przez Anglików rozbił się na Madagaskarze, gdzie tubylcy ogłosili go królem. Handlował niewolnikami z Holendrami z Przylądka Dobrej Nadziei, ale dość szybko został przepędzony przez Francuzów, którzy kontrolowali sporą część Madagaskaru. Po przegranej bitwie zajął w porcie holenderski okręt, wywiesił na nim polską banderę i dotarł na Wyspę Świętej Heleny. Stamtąd został odesłany do Londynu, gdzie przez dwa lata procesował się z angielskim rządem i wreszcie powrócił do Polski. Ostateczny powrót Dzierżanowskiego przypadł na początek panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego¹⁴.

Okazuje się, że biografii Dzierżanowskiego, zwłaszcza w odniesieniu do okresu sprzed konfederacji barskiej, można uzupełnić o wiele interesujących szczegółów. W niniejszym artykule odnoszę się przede wszystkim do biogramu Dzierżanowskiego pióra Władysława Konopczyńskiego, opublikowanego w *Polskim słowniku biograficznym*.

Ojciec. Władysław Konopczyński podaje za uzupełnieniami do herbarza Kaspra Niesieckiego, że Michał był synem Franciszka, łowczego lubelskiego, i Anny z Chociszewskich; nie wykluczał, że ojciec Michała mógł być klientem rodu Zamoyskich (taką informację przekazał Henryk Rzewuski)¹⁵. Tymczasem według uzupełnień do herbarza Niesieckiego (opartych na herbarzu Stanisława Duńczewskiego) Franciszek Dzierżanowski był łowczym liwskim, a nie lubelskim¹⁶. Na podstawie innych prze-

t. 4, *Silva Rerum*, red. J. Maciejewski, A. Bąbel, A. Grabowska-Kuniczuk, J. Wójcicki, Warszawa 2009, s. 284–285.

¹³ C. de Rulhière, op.cit., s. 61–64 (wersja ze streszczeniami: s. 70–73).

¹⁴ H. Rzewuski, op.cit., t. 2, s. 151–156.

¹⁵ W. Konopczyński, *Michał Dzierżanowski*, s. 157.

¹⁶ K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, t. 3, Lipsk 1839, s. 468.

kazów można potwierdzić, że ojciec Michała Dzierżanowskiego piastował ten urząd; był również burgrabią zamojskim¹⁷.

Rodzeństwo. Heraldyk Kazimierz Łódzia-Czarniecki przekazał informację, że wspomniany Franciszek Dzierżanowski miał 24 dzieci (18 synów i 6 córek)¹⁸. Część z nich można zidentyfikować. Cennym źródłem do poznania genealogii burgrabiego zamojskiego jest wydany w 1757 roku *Herbarz Wielu Domów Koronnych y W. X. Lit.* Stanisława Duńczewskiego (na podstawie tego herbarza poczyniono uzupełnienia w lipskim wydaniu Niesieckiego, na którym opierał się Konopczyński). Jego autor był prawnikiem, astronomem i wykładowcą na Akademii Zamojskiej. Najpewniej znał osobiście Franciszka Dzierżanowskiego, być może nawet korzystał z udostępnionych przez niego materiałów. Jak zauważył wybitny genealog Włodzimierz Dworzaczek, herbarz Duńczewskiego „Przepojony panegiryzmem, zawiera jednak pewną ilość materiału posiadającego niejaką wartość”¹⁹. W odniesieniu do najbliższej rodziny burgrabiego zamojskiego jest źródłem współczesnym i wiarygodnym.

Duńczewski podaje, że Franciszek z pierwszego małżeństwa z Anną z Chociszewskich miał syna Michała oraz pięć córek²⁰. Najstarsza, Teresa, wyszła za mąż za Ulatowskiego, burgrabiego czerskiego. Skądinąd wiadomo, że Ulatowski miał na imię Kazimierz, był regentem rawskim, a w małżeństwie z Teresą Dzierżanowską doczekał się córki Teodozji, po mężu Nosarzewskiej²¹. Druga córka Franciszka Dzierżanowskiego, Bogumiła, poślubiła Macieja Łubieńskiego, cześnika bielskiego²². Trzecia, Katarzyna, została benedyktynką w Jarosławiu. Również o niej zachowały się dodatkowe informacje. Urodziła się około 1723 roku, śluby nowicjatu złożyła 10 lutego 1739 roku, profesję zakonną 30 listopada 1741 roku, a konsekrowana została 3 września 1752 roku. Po kasacie klasztoru benedyktynek w Jarosławiu od 1785 roku mieszkała w Staniątkach, gdzie zmarła 4 stycznia 1804 roku²³. Czwarta, Rozalia, i piąta, Krystyna, w chwili gdy Duńczewski pisał fragment o Dzierżanowskich, były pannami.

Drugą żoną Franciszka Dzierżanowskiego była Franciszka z Morykonich. Duńczewski wymienia dwóch synów tej pary: Ignacego i Ludwika. Ignacy urodził się

¹⁷ *Niektóre wiadomości o mieście okręgowem Kraśniku z rękopisu Ks. T.T.*, „Biblioteka Warszawska”, t. 3, Warszawa 1847, s. 19; L. Gł a t m a n, *Sukcesorów Imci Pana Ordynata Marcina Zamojskiego spór o ordynację (Przyczynek do dziejów ordynacji Zamojskiej z czasów saskich)*, „Tekka Zamoyska” 1920, R. 3, nr 11–12, s. 185; R. O r ł o w s k i, *Położenie chłopów w dobrach Ordynacji Zamojskiej w drugiej połowie XVIII w.*, „Annales UMCS”, sectio 7, vol. 7, Lublin 1956, s. 116.

¹⁸ K. Ł ó d z i a - C z a r n i e c k i, *Herbarz polski podług Niesieckiego, treściwie ułożony i wypisami z późniejszych autorów, z różnych akt grodzkich i ziemskich, z ksiąg i akt kościelnych oraz z dokumentów familijnych powiększony i wydany*, t. 1, Gniezno 1875–1881 [sic!], s. 501. W. K o n o p c z y Ń s k i, *Michał Dzierżanowski*, s. 157, pisał, że udało się zidentyfikować 3 synów i 5 córek.

¹⁹ W. D w o r z a c z e k, *Genealogia*, cz. 1, Warszawa 1959, s. 113.

²⁰ S. D u Ń c z e w s k i, *Herbarz Wielu Domów Koronnych y W. X. Lit.*, t. 1, Zamość 1757, s. 92.

²¹ S. K o n a r s k i, *Kanoniczki warszawskie*, Paryż 1952, s. 165.

²² Macieja Łubieńskiego, cześnika bielskiego w 1738 roku, notują A. B o n i e c k i, A. R e i s k i, *Herbarz polski*, t. 16, Warszawa 1913, s. 67.

²³ M. B o r k o w s k a, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 3, Warszawa 2008, s. 214.

w 1746 roku. Był uczniem jezuickiego Collegium Nobilium we Lwowie w 1760 roku. Później kształcił się w Szkole Rycerskiej (w 1766 roku), miał uczestniczyć w obiadach czwartkowych. Był poetą, należał do grona współpracowników Adama Naruszewicza²⁴. Łódzia-Czarnecki zna jeszcze młodszych synów Franciszka Dzierżanowskiego z drugiego małżeństwa: Tomasza, Alojzego, Władysława i Antoniego²⁵. Tego ostatniego można zidentyfikować z Antonim Dzierżanowskim, łowczycem liwskim, którego pod 1778 rokiem odnotował Adam Boniecki²⁶. Prawdopodobnie dzieckiem Franciszki i Franciszka Dzierżanowskich był również Franciszek, młodszy brat Michała, o którym wspomina Rzewuski²⁷.

Według Kazimierza Łódzia-Czarneckiego trzecią żoną Franciszka Dzierżanowskiego była Agnieszka z Wereszczyńskich. Dzieckiem z tego małżeństwa był Jan, urodzony 24 grudnia 1764 roku w Grodku Bedrychowskim na Podolu²⁸. Brał udział w postaniu kościuszkowskim, później służył w wojskach napoleońskich. Doczekał się biogramu w *Polskim słowniku biograficznym* pióra Zofii Dłużewskiej-Kańskiej; przy okazji można sprostować datę jego zgonu. Zmarł 18 marca 1831 roku (w biogramie podano marzec 1839 roku jako prawdopodobną datę śmierci)²⁹.

Jak podaje Kazimierz Łódzia-Czarnecki, czwartą żoną Franciszka Dzierżanowskiego była Zdańska, z którą miał syna Augustyna³⁰ i córkę Emerencję, żonę Faustyna Lipczyńskiego³¹. Augustyn Dzierżanowski w 1782 roku wylegitymował się ze szlachectwa w sądzie ziemskim we Lwowie. Przy okazji został określony jako dziedzic Sułowic. Żonaty z Anielą Szczawińską, miał mieć pięć córek i syna Emila³².

²⁴ *Korespondencja Adama Naruszewicza 1762–1796*, wyd. J. Platt, red. T. Mikulski, Wrocław 1959 (Źródła Historycznoliterackie, t. 1), s. 205–206; *Nowy Korbut*, oprac. E. Aleksandrowska z zespołem, t. 6 cz. 1: *Oświecenie*, Warszawa 1970, s. 580; K. Puchowski, *Jezuickie kolegia szlacheckie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Studium z dziejów edukacji elit*, Gdańsk 2007, s. 567.

²⁵ K. Łódzia-Czarnecki, op.cit., s. 501.

²⁶ A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 5, Warszawa 1902, s. 182.

²⁷ H. Rzewuski, op.cit., t. 2, s. 156.

²⁸ Parafia rzymskokatolicka św. Krzyża w Warszawie, Metryki ślubów, 1828, nr 6, <http://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=9&zs=9243d&sy=311&kt=3&pplik=006-008.jpg> [data dostępu 24 II 2013]. Jako pierwszy zwrócił uwagę na to źródło M. Minakowski, *Jan Dzierżanowski z Dzierżanowa h. Grzymała* [w:] ibidem, *Genealogia potomków Sejmu Wielkiego*, <http://www.sejm-wielki.pl/b/lu.35079> [data dostępu 24 II 2013].

²⁹ „Kurjer Warszawski”, nr 78, 20 III 1831, s. 386; Z. Dłużewska-Kańska, *Jan Dzierżanowski* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 6, 1948, s. 156. K. Łódzia-Czarnecki, op.cit., s. 502, podaje jako datę zgonu rok 1830.

³⁰ Ibidem, s. 501; J.M.A. Giżycki, *Spis ważniejszych miejscowości w powiecie starokonstantynowskim na Wołyniu z 32 rycinami*, Stary Konstantynów 1910, s. 235 (autor opierał się na informacjach podanych przez potomków Emila Dzierżanowskiego, bratanka Michała).

³¹ K. Łódzia-Czarnecki, op.cit., s. 501. A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 14, Warszawa 1911, s. 278, podał na podstawie ksiąg metrykalnych z Hałuszczyńc, że jeden z synów Faustyna Lipczyńskiego i Emerencji z Dzierżanowskich, Teodor Leopold, urodził się w 1781 roku. W takim wypadku należałoby przyjąć, że Emerencja była starsza od urodzonego w 1764 roku Jana Dzierżanowskiego. Jeżeli Boniecki nie popełnił błędu, to Łódzia-Czarnecki albo pomylił się, co do osoby matki Emerencji, albo co do kolejności małżeństwa Franciszka Dzierżanowskiego.

³² K. Łódzia-Czarnecki, op.cit., s. 501; A. Boniecki, op.cit., t. 5, s. 183; por. *Poczet szlachty galicyjskiej i bukowińskiej*, Lwów 1857, s. 60.

Data urodzenia. W literaturze podaje się najczęściej, że Michał Dzierżanowski urodził się około 1725 roku. Według „Wiener Zeitung” w 1809 roku miał 87 lat, czyli urodził się najpewniej w roku 1722³³.

Podróż z Gdańska do Francji. Jak pisał Rulhière, Michał Dzierżanowski zaangażował się do regimentu, który w Polsce rekrutował Waldemar Lowendahl. W drodze z Gdańska do Francji statek z Dzierżanowskim na pokładzie został zajęty przez Anglików, a załoga wzięta do niewoli³⁴. Konopczyński datuje to zdarzenie na mniej więcej 1744 rok³⁵. Skądinąd wiadomo, że opisane wydarzenia nastąpiły dokładnie w tymże roku.

Początkiem 1744 roku polscy rekruci, którzy mieli służyć w regimencie Lowendahla, zebrali się w porcie Kolibki koło Gdańska. Kiedy podróż Bałtykiem miała być możliwa, okręt z nimi na pokładzie miał popłynąć w kierunku Dunkierki³⁶. O jej dalszych losach można się dowiedzieć z relacji prasowych.

10 kwietnia 1744 roku urzędowa „The London Gazette” poinformowała:

His Majesty's Ship the Saphire, commanded by Captain Saunders, took off of Ostend, on the 7th Instant, a Galliot Hoy from Dantzick, bound to Dunkirk, having on board 193 Officers and Soldiers, and about 60 Amrs, for the Service of the French King. The Officers and Men were raised for the Service of Count Lowendahl's Regiment at Dunkirk³⁷.

Tego samego dnia londyński „Daily Post” informował:

Yesterday came Advice, that his Majesty's Ship the Saphire has larely raken, off Ostend, the La Dauphin, a French Ship, with 200 Polanders on board from Dantzick, who had been lifted for the French King's Services, and brought her into the Downs³⁸.

Również 10 kwietnia 1744 roku podobną informację zamieścił „Lloyd's List”:

The Sapphire Man-of-War has taken off Ostend a Galliot form Dantzick for Dunkirk, with 210 Polish Recruits for the French King, and brought her into the Downs³⁹.

14 kwietnia 1744 roku „London Evening Post” pisał:

His Majesty's Ship the Saphire, commanded by Capt. Saunders, took off of Ostend, on the 7th Instant, a Galliot Hoy from Dantzick, bound to Dunkirk, having on board 193 Officers and Soldiers, and about 60 Arms, for the Service of the French King. The Officers and Men were raised for the Service of Count Lowendahl's Regiment at Dunkirk⁴⁰.

³³ „Wiener Zeitung”, nr 26, 1 IV 1809, s. 1504.

³⁴ C. de Rulhière, op.cit., s. 62 (wersja ze streszczeniami: s. 70).

³⁵ W. Konopczyński, *Michał Dzierżanowski*, s. 157.

³⁶ *Histoire de Maurice Comte de Saxe, Marechal General des Camps & Armées de Sa Majesté Tre's-Chretienne; Duc Elu de Curlande & de Semigalle, Chevelier des Ordres de Pologne & de Saxe*, t. 1, [b. m.] 1752, s. 56; tłumaczenie angielskie: *The History of Maurice, Count Saxe, Field Mashal of French Forces, Duke Elect of Courland and Semigallia*, t. 2, London 1753, s. 40.

³⁷ „The London Gazette”, nr 8318, 10 IV 1744, s. [9]. Tłumaczenie francuskie: *Traduction du Cratsman, du Sens Commun, du Magazin des Gentilshommes, & De celui de Londres*, wyd. J. de la Cour, Francfort fur le Mein 1744, s. 80.

³⁸ „Daily Post” (London), nr 7676, 10 IV 1744, strona tytułowa.

³⁹ „Lloyd's List”, nr 875, 10 IV 1744; F. Martin, *The History of Lloyd's and of Marine Insurance in Great Britain*, London 1876, s. 115.

⁴⁰ „London Evening Post”, nr 2565, 14 IV 1744, s. [2].

Jak donosiła w kwietniu 1744 roku portugalska „Gazeta de Lisboa”:

Por avilo de Ostende le tem a noticra, de que a nau de guerra Ingleza, que comboyou aqui o ultimo transpôrte, que veyo de Inglaterra, se apoderou na noite de 14 para 15 de huma galeôta Sueca, que navegava de Dantzick para Dunkreque, e tazia a bordo 180 homens, que se levantaram em Polonia, destinados para o Regimento do Conde de Lowendahl⁴¹.

Magazyn „The Gentleman’s Magazine, and Historical Chronicle” zamieścił przedruk z „The Gazette” z relacją z 14 kwietnia 1744 roku:

His Majesty’s Ship, the Saphire, Capt. Saunders, took off of Ostend, Apr. 7, a Galiot Hoy form Dantzick, bound to Dunkirk, having on board 193 Officers and Soldiers rais’d for Count Dowendahl’s [sic!] Regiment at Dunkirk for the Service of the French King⁴².

Mimo pewnych różnic dotyczących szczegółów, można stwierdzić, że 7 kwietnia 1744 roku statek z Dzierżanowskim na pokładzie został zagarnięty przez Anglików⁴³.

Pobyt w Indiach. Na temat pobytu Dzierżanowskiego w Indiach podawane są sprzeczne informacje. Miał służyć albo za czasów Josepha François Dupleixa, albo pod komendą Thomasa Arthura Lally’ego-Tollendala. Pierwszy był francuskim generałem gubernatorem w latach 1742–1754, drugi w latach 1758–1761⁴⁴. Źródłowo można potwierdzić pobyt Dzierżanowskiego w Indiach w latach 1753–1754 i uzupełnić go o kilka szczegółów.

26 maja 1753 roku francuski dowódca Jacques Maissin porozumiał się z Moudamią, hinduskim gubernatorem miejscowości Chalambaram, dotychczasowym sojusznikiem Brytyjczyków, i wszedł do miasta⁴⁵. Nowym francuskim komendantem Chalambaramu mianował niedawno przybyłego do Indii kapitana Dzierżanowskiego⁴⁶. Polak na tym stanowisku nie spełnił pokładanych w nim oczekiwań. 15 lutego 1754 roku Dupleix pisał do władz Francuskiej Kompanii Wschodnioindyjskiej, że Dzierżanowski jako komendant Chalambaramu sprzedawał wrogom jedzenie i amunicję. Aby zaoszczędzić pozostałym oficerom widoku powieszzonego towarzysza, odesłał go do Europy⁴⁷.

⁴¹ „Gazeta de Lisboa” 1744, s. 399–400.

⁴² „The Gentleman’s Magazine, and Historical Chronicle”, Vol. 14, 1744, s. 226.

⁴³ Por. też: E. Salmon, *Life Of Admiral Sir Charles Saunders, K.B.*, London 1914, s. 53; *Michael Phillips’ Ships of the Oldy Navy*, <http://www.ageofnelson.org/MichaelPhillips/info.php?ref=5845> [ostatni dostęp 24 II 2013].

⁴⁴ W. Konopczyński, *Michał Dzierżanowski*, s. 157. Daty urzędowania za: F. D’Souza-Deleury, *Rivalry between the French and the British as Observable in the Beginnings of Oriental Research during the Century of Enlightenment* [w:] *La Grande-Bretagne et l’Europe des Lumières*, red. S. Soupel, Nancy 1996, s. 27 (Dupleix); J. Weber, *French India and Franco-British rivalry (until 1761)* [w:] *A History of Modern India 1480–1950*, red. C. Markovits, London 2002, s. 227–229 (Lally-Tollendal). C. de Ruhière, op.cit., s. 71–72, nie podaje nazwiska przełożonego Dzierżanowskiego. H. Rzewuski, op.cit., t. 2, s. 151, wymienia nazwisko Lally’ego.

⁴⁵ A. Martineau, *Dupleix et d’Inde française 1749–1754*, Paris 1927, s. 326; V. McLean Thompson, *Dupleix and His Letters*, New York 1933, s. 404.

⁴⁶ A. Martineau, op.cit., s. 331; V. McLean Thompson, op.cit., s. 405.

⁴⁷ V. McLean Thompson, op.cit., s. 688. Por. A. Martineau, op.cit., s. 50.

Pobyt w Hiszpanii. Niedługo przed powrotem do Polski, na początku panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego, Dzierżanowski miał przebywać w Hiszpanii, gdzie spoliczkował saskiego ambasadora, brata słynnego Brühla⁴⁸. W tym czasie żaden z Brühlów nie był saskim ambasadorem na Półwyspie Iberyjskim. Pomyłkę jednak stosunkowo łatwo wytłumaczyć, bo w latach 1739–1766 na placówce dyplomatycznej w Hiszpanii przebywał szwagier Brühla, Jan Józef Hiacynt Kollowrat (1692–1766)⁴⁹.

Michał Dzierżanowski był w Hiszpanii w 1761 roku. Potwierdzają to dwa źródła. Pierwszym jest list Pedra Arandy, hiszpańskiego ambasadora w Polsce, do Ricarda Walla, pierwszego sekretarza stanu w Hiszpanii, z 18 kwietnia 1761 roku, w którym jest mowa o przebywającym na hiszpańskim dworze Dzierżanowskim i o jego targu z Ferdynandem Ludwikiem Saulem, radcą saskiego poselstwa w Madrycie⁵⁰. Drugim jest napisany 25 lipca 1761 roku w Madrycie list samego Dzierżanowskiego do hetmana wielkiego koronnego Jana Klemensa Branickiego, którego prosił o protekcję u Ricarda Walla⁵¹.

Data zgonu. Z krótkiej notki w „Wiener Zeitung” dowiadujemy się, że Michał Dzierżanowski mieszkał w Wiedniu przy Schlossergassel 639 i zmarł 25 marca 1809 roku w wieku 87 lat, czyli rok później, niż to jest zazwyczaj podawane w polskiej literaturze⁵².

Podsumowując, udało się potwierdzić kilka faktów z bogatej biografii Dzierżanowskiego (związki ojca z Zamoyskimi, zagarnięcie okrętu z nim na pokładzie przez Anglików w 1744 roku, służbę w Indiach pod rozkazami Dupleixa, pobyt w Hiszpanii), a także sprostować ją w kilku szczegółach (zwłaszcza data zgonu). Niniejszy artykuł to jedynie pierwszy krok do opracowania pełnej biografii tego niezwykle człowieka, co – ze względu na rozproszenie potencjalnych źródeł – będzie wymagało przynajmniej kilkuletnich badań⁵³.

⁴⁸ C. de Rulhière, op.cit., s. 63–64 (wersja ze streszczeniami: s. 72–73). A. Kucharski, *Hiszpania i Hiszpanie w relacjach Polaków. Wrażenia z podróży i pobytu od XVI do początku XIX w.*, Warszawa 2007, s. 486, datuje pobyt Dzierżanowskiego na „po 1760 r.”. Powołuje się przy tym na biogram w PSB, gdzie jednak brak takiej daty.

⁴⁹ E. Wierzbicka, *Stosunki Saksonii i Polski z Hiszpanią i Neapolem za panowania Augusta II i Augusta III do 1759 r.*, „Przegląd Historyczny” 1999, t. 90, z. 3, s. 294–297.

⁵⁰ *Colección de documentos inéditos para la historia de España*, t. 108, wyd. [F. Ramírez de Arellano] Marqués de la Fuensanta del Valle, Madrid 1893, s. 483.

⁵¹ *Listy Wojciecha Jakubowskiego do Jana Klemensa Branickiego, w. hetmana koronnego z lat 1758–1771*, Warszawa 1882 (Biblioteka Ordynacji hr. Krasińskich, t. 7), s. 193.

⁵² „Wiener Zeitung”, nr 26, 1 IV 1809, s. 1504. W polskiej literaturze najczęściej podaje się za Henrykiem Rzewuskim, że zmarł w 1808 roku: H. Rzewuski, op.cit., t. 2, s. 159; [A. Rolle] Antoni J., *Emir Rzewuski*, „Gazeta Warszawska”, nr 56, 28 II (12 III) 1883, s. 1; W. Konopczyński, *Michał Dzierżanowski*, s. 157. Prawidłową datę (1809 rok) podał A. Rolle, *Nowe opowiadania historyczne*, t. 2, Lwów 1881, s. 321.

⁵³ Niedawno na ciekawe fragmenty relacji Giacomina Casanovy o Dzierżanowskim zwrócił uwagę M. Skrzypek, *Casanova wśród Sarmatów*, „Przegląd Humanistyczny” 2010, nr 4 (421), s. 16.